

O‘ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA’LIMNING RIVOJLANISHI

**To‘xtasinova Zulfiya
Asaka pedagogika kolleji katta o‘qituvchisi**

Annotatsiya: Maqolada yurtimiz ta’lim tizimidagi islohatlar va ularning ahamiyati, inklyuziv ta’limni rivojlantirish masalalari, xalq ta’lim tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish bo‘yicha chora tadbirlar xususida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Inklyuziv ta’lim, nogiron bolalar, sog‘lom bolalar, teng huquqlik, imkoniyat, cheklanganlik, mutaxassis, o‘qituvchi, qonun, rivojlantirish

Respublikamizda 2020 yil yangi tahrirdagi „Ta’lim to‘g‘risida“ gi qonun tomonidan tasdiqlandi. Tasdiqdan oldin esa, O‘zbekiston Respublikasi nogironlar assotsiatsiyasi mutaxassislar bilan birga qonun loyihasining inklyuziv ta’lim tamoyillariga muvofiqligi bo‘yicha tahlil o‘tkazdi. Qonunning 20-moddasida Jismoniy, aqliy, sensor va ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun ta’lim tashkilotlarida inklyuziv ta’limni tashkil etiladi. Ushbu qonunda belgilangan vazifalarni to‘laqonli bajarish maqsadida 2020 yil 13 oktyabrda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» gi PQ-4860-son qarori, hamda Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrda «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berishga oid normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida» gi 638-son qarorlari ishlab chiqildi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida» gi PQ-4860-son qarori bilan tasdiqlangan “2020–2025 yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasi” da alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan ta’lim xizmatlari sifatini yaxshilash bo‘yicha quyidagi vazifalar belgilandi: - alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar ta’lim oladigan ta’lim muassasalari binolariga qo‘yiladigan talablarni ishlab chiqish va tasdiqlash; - alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar o‘qitiladigan ta’lim muassasalarini zarur adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar, turli kasblarga o‘qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta’minlashga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish; - alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni o‘qitish uchun inklyuziv ta’lim tizimini tashkil etish, umumta’lim muassasalarini maxsus moslamalar shuningdek tegishli kadrlar bilan ta’minlash alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning moslashishi va integratsiyasi uchun maktab-internatlarni bosqichma-bosqich maxsus jihozlar bilan ta’minlash va boshqalar. SHuni ham alohida ta’kidlash joizki, ushbu qaror bilan “Umumiy o‘rta ta’lim tashkilotlarida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga inklyuziv ta’limni tashkil etish tartibi to‘g‘risida” gi nizom tasdiqlandi. Unda quyidagilar belgilandi: - inklyuziv ta’limning maqsadi va vazifalari alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalar uchun maktablarda inklyuziv ta’lim va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflar faoliyatini yo‘lga qo‘yish; - o‘quv-tarbiya jarayonini tashkil etish tartibi o‘quvchilarni inklyuziv ta’lim sinflariga va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarga qabul qilish tartibi inklyuziv ta’lim sinflari va boshlang‘ich tayanch korreksion sinflarda ta’lim sifatini nazorat qilish va boshqarish chora-tadbirlari. Shuningdek ushbu qaror bilan quyidagime‘yoriy hujjatlar tasdiqlandi: - Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan bolalar uchun davlat ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari to‘g‘risidagi nizom; - Sanatoriy turidagi ixtisoslashtirilgan davlat ta’lim muassasalari to‘g‘risidagi nizom; - Jismoniy, aqliy, sensor yoki ruhiy nuqsonlari bo‘lgan, shuningdek, uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo‘lgan bolalarga uyda yakka tartibda ta’lim berish tartibi to‘g‘risidagi nizom.

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

Inklyuziv ta’lim —davlat siyosati bo’lib, nogiron va sog’lombolalar o’rtasidagi to’siqlarni bartaraf etish, maxsus ta’limga muhtoj bolalar o’smirlar rivojlanishda uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat’iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo’naltirilgan umumta’lim jarayoniga qo’shishni ifodalovchi ta’lim tizimidir. "Inklyuziv ta’lim" atamasi fransuzcha „inclusif“ so’zidan kelib chiqqan bo’lib, „o’z ichiga oladi“ deb tarjima qilinadi va maxsus ehtiyojlari bo’lgan va shartli ravishda sog’lom, ya’ni sog’ligi cheklanmagan odamlarning birgalikdagi ta’limini anglatadi. Inklyuziv ta’limning mazmun mohiyati to’g’risidagi bilim va ma’lumotlar hali jamiyatda yetarli emas. Inklyuziv ta’lim alohida yordamga muhtoj bolalarni normal rivojlanishdagi bolalar bilan teng huquqlilik asosida ta’lim tarbiya olishlarini ta’minlaydi. Shuning uchun ham ahamiyatlidir. Inklyuziv ta’lim olish jarayoni bir-biriga o’xshamaydigan, intellektual, jismoniy va aqliy xususiyatlarga ega bo’lgan odamlar maxsus bilimga muhtoj bo’lmagan tengdoshlari bilan birgalikda zarur bilim va ko’nikmalarni oladigan tarzda tashkil etiladi. Inklyuziv ta’lim alohida ehtiyojli bolalar bilan sog’lom bolalar uchun teng ta’lim olish imkoniyatini yaratadi. UNICEF inklyuziv ta’limni O’zbekiston ta’lim tizimiga kiritish masalalari bilan shug’ullanadi. O’zbekistonda inklyuziv ta’limning rivojlanishi hozirda yuqori prioritetga ega bo’lgan muhim masala sifatida ko’zlanadi. Inklyuziv ta’limning rivojlanishi davlat tomonidan katta e’tibor va resurslar ajratilmoqda, bu jarayon o’z navbatida Oliy va o’rta maxsus ta’lim tizimi dasturlarini va tajribalarini yanada mustahkamlab borayotganini yo’lga qo’yilmoqda.

O’zbekistonda inklyuziv ta’limning rivojlanishini rag’batlantirish uchun, oliy va o’rta maxsus ta’lim muassasalarida inklyuziv modellar va usullar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, pedagogik kadrlar mustahkamlanib, inklyuziv ta’limda qat’iya bilimli va mahoratli o’qituvchilar faoliyat ko’rsatishlari uchun tayyorlash dasturlari amalga oshirish ishlari ketmoqda. Davlat organlari ham inklyuziv ta’lim sohasidagi yangiliklar va yengilaydigan masalalariga diqqatni aylantirish uchun qadam harakat qilmoqda. Bu borada, ma’naviy-ma’rifiy turmushimizning hammasiga yaqin bo’lib, har bir talaba ma’naviy-ruhiy boyligidan foydalanishi kafolatlangan.

Inklyuziv ta’limning rivojlanishi jarayonida belgilangan boshqa chora-tadbirlar ham amalga oshirilmoqda, shuningdek ilmiy-metodik tadqiqotlar va bilimlarning tarqalgan joyi hisoblanib, yanada rivojlangan modellar asosida amaliyotlar ko’rsatilmoqda.

Inklyuziv ta’lim vazifasi bolalarning qobiliyatlari va holatidan qat’i nazar, ularning barchasiga sifatli ta’lim taqdim etish. Shu bilan birga, inklyuzivlik tamoyili imkoniyatlari cheklangan bolalar ijobiy ruhiy va ijtimoiy rivojlanishga ega bo’lishlari uchun oilada yashashlari va o’z tengdoshlari bilan birga oddiy maktabda bilim olishlari lozimligini nazarda tutadi. Inklyuziv ta’lim tizimi nogironlar aravachasidagi bola yaqin atrofda joylashgan maktabda ta’lim olishi, o’zlashtirishda qiynalayotgan bo’lsa, o’qish va yozishga o’rganish uchun maxsus yordam olishi darslarga qatnamay qo’ygan bolaga esa maktabga qaytish uchun tegishli yordam ko’rsatilishini kafolatlaydi. Ushbu qonunosti xujjatlarida imkoniyati cheklangan bolalarning ta’limi, reabilitatsiyasi, ijtimoiy munosabatlarda erkin, qulay va xavfsiz harakatlanishini ta’minlashga qaratilgan huquqiy me’yorlar belgilab qo’yildi. Bundan tashqari qaror bilan alohida ta’lim ehtiyojlari bo’lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalarida kasbga o’qitish kurslarini tashkil etish chora-tadbirlari belgilandi. Nogironlarni umumta’lim tizimida o’qitish masalalariga e’tibor berish Respublikamizda 1996 yilda O’zbekiston Respublikasi Xalq Ta’limi Vazirligi, Respublika ta’lim markazi va YUNESKO tashkiloti bilan hamkorlikda respublika seminari o’tkazilishi bilan islohotlar amalga oshirila boshladi. Shu davrdan boshlab olimlar, maxsus ta’lim tizimidagi rahbar xodimlari, pedagoglar, umumta’lim muassasalarining rahbarlari va nodavlat jamoa tashkilotlarining nogironlar

“Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim, fan, innovatsiya va ilmiy tadqiqotlarning salmoqli natijalari: muammo va yechimlar” mavzusida Respublika ilmiy anjuman to’plam materiallari 2024-yil 19-aprel kun.

ta’limi ehtiyojini qondirishga qaratilgan munosabatlari o’zgara boshladi. Mamlakatimizda imkoniyati cheklangan bolalarni o’qitish, tarbiyalash, kasb-xunarga yo’naltirish, jamiyatga uyg’unlashtirish masalalari davlat siyosatining dolzarb yo’nalishlaridan hisoblanadi. Chunki O’zbekistonda taraqqiyotning besh tamoyilidan biri-kuchli ijtimoiy siyosat maqsadli yo’lga qo’yilganligi bois, aholining ko’makka muhtoj qatlamlarini har tomonlama qo’llab-quvvatlash huquqiy jihatdan kafolatlangan.

Jahon ta’limi amaliyotida ham ta’lim oluvchilar ehtiyojlariga moslashuvchan o’quv muhitini yaratish, variativ o’quv dasturlaridan foydalanishga bo’lgan ehtiyoj kun sayin ortmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta’lim sohasidagi siyosati yo’nalishlaridan biri bolalarning alohida ta’lim ehtiyojlari xilma-xilligini hisobga olgan holda ta’lim berishni nazarda tutadigan inklyuziv ta’lim g’oyalarini ishtirokchi davlatlar tomonidan keng amalga oshirilishini ta’minlash hisoblanadi. YUNESKOning ijtimoiy fanlar sohasidagi dasturlari inson huquqlari va erkinliklarini ta’minlashga qaratilgan bilimlar, standartlar hamda intellektual hamkorlikni rivojlantirishga yo’naltirilmoqda. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qoidalarini amalga oshirishda gender tenglik, ta’lim olish huquqi kafolatlarini kuchaytirish mexanizmlarini amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Dunyoda kadrlar tayyorlash tizimining asosiy va hal qiluvchi bosqichi sifatida boshlang’ich ta’limni innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etish, ta’lim jarayonining tashkiliy, metodik komponentlarini, didaktik tizimini takomillashtirish bo’yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shu jihatdan o’qituvchilarni ta’limda alohida ehtiyojlari bor bolalar bilan ishlashga kasbiy tayyorlashning nazariy-pedagogik jihatlarini aniqlashtirish orqali inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang’ich ta’limda sog’lom tengqurlari bilan birgalikda imkoniyati cheklangan bolalarning ta’lim olish ehtiyojini jahon standartlari asosida ta’minlashda tashkilotlararo maqsadli va amaliy natijalarga yo’налgan hamkorlik hamda integrativ chora-tadbirlar taqozo etiladi. Ta’lim klasteri sharoitida barcha bolaga birdek sifatli ta’limni tashkil etishda o’qituvchining roli va mavqei, ota-onalar va keng jamoatchilikning pedagogik savodxonligini oshirish taqozo etiladi. Mamlakatimizda ham inklyuziv ta’lim oluvchilarning ijtimoiy ehtiyojlari va shaxsiy manfaatlaridan kelib chiqqan holda, fan, ta’lim va ishlab chiqarishning mustahkam integratsiyasini ta’minlash asosida tashkil etishning huquqiy me’yorlari ishlab chiqilganligi biz kabi bo’lajak boshlang’ich ta’lim mutahassislari ham juda quvontirdi, albatta.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI

1. R.Shomaxmudova, A.Berdiyeva. —Imkoniyati cheklangan bolalarni inklyuziv ta’limda o’qitish uslublaril uslubiy tavsiyanoma, OOO —IShONCh MARKAZ SERVISI 2008y.
2. R.Shomaxmudova, D. Tulaganova, A. Berdiyeva. — Jismoniy rivojlanishida muammolari bulgan bolalar bilan inklyuziv ta’limi tizimida olib boriladigan korreksion pedagogik ishlar il uslubiy qo’llanma, —Razzoqov O. J. il XT bosmaxonasi 2007y.
3. L.R.Muminova, R. Shomaxmudova. —Imkoniyati cheklangan bolalarni individual korreksion / rivojlantirish dasturining metodik asoslaril uslubiy tavsiyanoma / —Razzoqov O. J. il XT bosmaxonasi 2007y.
4. R.Shomaxmudova. «Inklyuziv ta’limning nazariy va amaliy asoslari» posobie. Toshkent 2007y.
5. «O’zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiy qo’llab - quvvatlash va inklyuziv ta’limni joriy qilish (sotsialnaya podderjka detey s ogranchennymi vozmojnostyami i vnedreniya inklyuzivnogo obrazovaniya v Uzbekistane)» Materialy mejdunarodnogo foruma 2005g. str.50--